

opracował: Adam Klarecki

PROGRAM NAUCZANIA
przedmiotu improwizacja organowa
w klasach IV – VI PSM II stopnia
drugi etap edukacyjny

*Zespół Szkół Muzycznych im. Czesława Niemena
we Włocławku*

Włocławek 2012

Wstęp.

Program nauczania (II etap edukacyjny) przedmiotu improwizacja organowa, przeznaczony do realizacji w Zespole Szkół Muzycznych im. Czesława Niemena we Włocławku, został stworzony zgodnie z: *Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 9 grudnia 2010 r. w sprawie podstaw programowych kształcenia w zawodach szkolnictwa artystycznego w publicznych szkołach artystycznych, oraz: rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 lutego 2011 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkołach artystycznych programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników dla szkół artystycznych.*

spis treści

I. Cele, treści nauczania i zakładane umiejętności absolwentów	
A. Cele nauczania	4
B. Treści nauczania	4
C. Zakładane umiejętności absolwentów	5
II. Materiał nauczania	6
A. Treści i procedury osiągnięcia szczegółowych celów edukacyjnych	6
B. Realizacja materiału nauczania.....	8
1. Ćwiczenia techniczne. Analiza utworów	8
2. Improwizacja homofoniczna.....	10
3. Improwizacja polifoniczna.....	11
4. Realizacja basso continuo	11
5. Ćwiczenia kompozytorskie	12
III. Program egzaminu końcowego	13
IV. Zamierzone efekty.....	13
V. Ocena pracy ucznia	15
A. Kryteria oceniania.....	15
B. Wymagania edukacyjne.....	16
VI. Literatura przedmiotu	18
VII. Komentarz do realizacji programu.....	18

I. Cele i treści nauczania

A. Cele nauczania

- poznawcze** - poznanie zasad budowy różnych form muzycznych
 - zapoznanie ze skalami
 - poznanie podstawowych zasad gry liturgicznej
- kształcące** - opanowanie i utrwalenie środków wykonawczych niezbędnych w improwizacji
 - doskonalenie umiejętności swobodnego poruszania się w różnych tonacjach, stylach i formach muzycznych
 - kształtowanie umiejętności wykorzystania elementów improwizacji organowej w grze liturgicznej
 - doskonalenie umiejętności swobodnego traktowania tematu pod względem jego opracowania harmonicznego, stylowego, komponowania przygrywki (przy opracowywaniu pieśni liturgicznych)
 - pobudzanie wyobraźni i inwencji muzycznej, wdrażanie do stosowania własnych oryginalnych i poprawnych muzycznie rozwiązań
 - rozwijanie pamięci muzycznej
- wychowawcze** - rozwijanie samodzielności, systematyczności, wyobraźni twórczej
 - pobudzanie kreatywności w zakresie tworzenia i opracowywania tematów muzycznych
 - wdrażanie do permanentnego doskonalenia i rozwijania własnego warsztatu improwizatorskiego i kompozytorskiego

B. Treści nauczania

1. Elementy improwizacji: motyw, struktura, faktura, forma, harmonika, rytmika, barwa, styl. Analiza utworów
2. Improwizacja homofoniczna.
3. Improwizacja polifoniczna.
4. Realizacja basso continuo.
5. Ćwiczenia kompozytorskie.

C. Zakładane umiejętności absolwentów

1. Umiejętność łączenia akordów w kadencjach, progresjach niemodulujących i modulujących oraz strukturach melodyczno-harmonicznych z uwzględnieniem: motywiki, formy, harmonii, rytmiki, różnych rejestrów. Umiejętność transponowania różnego rodzaju struktur melodycznych jednogłosowych i wielogłosowych. Umiejętność grania różnych pochodów gamowych w różnych odmianach skali dur i moll. Umiejętność analizy preludiów i toccat z różnych epok, fug J. S. Bacha, i utworów w bardziej swobodnej formie z okresów późniejszych.
2. Umiejętność improwizacji w układzie dwugłosowym, trzygłosowym i czterogłosowym akompaniamentu do podanej melodii – od realizacji głosu towarzyszącego do harmonizacji (prostymi akordami i figuracją), preludiów o różnym charakterze z zastosowaniem zwrotów figuracyjnych i ozdobników. Umiejętność improwizowania preludiów o różnym charakterze z zastosowaniem figuracji, snucia motywicznego, rozwijania motywu, zdobnictwa, kontrastu fakturalnego. Umiejętność improwizacji swobodnej fantazji.
3. Umiejętność improwizowania kilku głosów do podanej melodii w oparciu o zasady kontrapunktu. Umiejętność improwizacji inwencji dwugłosowej i krótkiej fugetty.
4. Umiejętność realizacji ćwiczeń z basem cyfrowanym. Umiejętność realizacji prostych zadań z basso continuo, opartych o materiał nutowy z epoki baroku (głos basowy umieszczony w pedale) z zachowaniem stylu epoki i z użyciem prostej i celowej figuracji.
5. Umiejętność tworzenia przygrywki chorałowej w oparciu o polskie pieśni kościelne.

II. Materiał nauczania

A. Treści i procedury osiągania szczegółowych celów edukacyjnych

Improwizacja jest sztuką, w której tworzenie i wykonywanie muzyki pokrywa się w czasie. Jest to więc podwójne, zorganizowane działanie. Wymaga ono nie tylko pewnych zdolności czy intuicji, ale ciągłej, systematycznej pracy nad opanowaniem strony warsztatowej oraz pogłębieniem ogólnej teoretycznej wiedzy muzycznej. Jest rzeczą zrozumiałą, że nie wszyscy uczniowie posiadają jednakowe uzdolnienia w kierunku improwizacji, dlatego koniecznym staje się dostosowanie materiału nauczania do indywidualnych możliwości i potrzeb ucznia.

Głównymi działami do realizacji w ciągu trzech lat nauki przedmiotu są: **Improwizacja homofoniczna** i **Improwizacja polifoniczna**, których podstawą realizacji jest opanowanie **Ćwiczeń technicznych** zawartych w dziale pierwszym. Służą one wyrobieniu niezbędnych, określonych nawyków technicznych, kształcą umiejętność szybkiego, świadomego myślenia muzycznego i konstruowania drobnych elementów, zwłaszcza harmonicznym. Spełniają rolę wprawek, które przygotowują późniejszą improwizację. Powinny być one realizowane przez ucznia w różnych tonacjach durowych i molowych. Nie powinno się stwarzać niepotrzebnego podziału na tonacje łatwiejsze i trudniejsze.

Uczeń powinien osiągnąć umiejętność łączenia akordów w kadencjach, progresjach niemodulujących i modulujących oraz strukturach melodyczno-harmonicznym z uwzględnieniem: motywiki, formy, harmonii, rytmiki, różnych rejestrów. Istotne są również ćwiczenia kształcące umiejętność transponowania różnego rodzaju struktur melodycznym jednogłosowym i wielogłosowym, które powinny być realizowane stosunkowo często tak, aby uczeń nabył umiejętność swobodnego grania podanych schematów w każdej tonacji. W ćwiczeniach rozwijających liniarną pamięć muzyczną należy bardzo starannie dobierać melodie, które uczeń ma zgrać w kanonie. Muszą one być przemyślane i sprawdzone przedtem przez nauczyciela a jednocześnie proste i łatwe w konstrukcji. Należy również kształcić umiejętność grania różnym pochodów gamowym w różnych odmianach skali dur i moll. Elementem pomocniczym w rozwijaniu umiejętności improwizatorskich jest analiza utworów organowych tj. preludium i toccat z różnych epok, fug J. S. Bacha i utworów w bardziej swobodnej formie z okresów późniejszych. Analizowane utwory stanowić mogą określone wzorce konstrukcji formalnych dla improwizacji i ewentualnych zadań kompozytorskich, jak również mogą inspirować ucznia do tworzenia tylko pewnym elementów konstrukcji muzycznych np. schematu figuracji, kształtowania rytmiki itp.

Właściwe ćwiczenia do improwizacji obejmują dwa działy. **Improwizację homofoniczną**, której punktem wyjścia jest improwizacja jednogłosowej melodii a potem improwizacja w czterogłosowym układzie harmonicznym. Uczeń powinien nabyć umiejętności improwizacji w układzie dwugłosowym, trzygłosowym i czterogłosowym akompaniamentu do podanej melodii – od realizacji głosu towarzyszącego do harmonizacji (prostymi akordami oraz z figuracją), preludiiów o różnym charakterze z zastosowaniem zwrotów figuracyjnych i ozdobników. Umiejętności improwizowania preludiiów o różnym charakterze z zastosowaniem figuracji, snucia motywicznego, rozwijania motywu, zdobnictwa, kontrastu fakturalnego, a także umiejętności improwizacji swobodnej fantazji.

Drugi dział, **Improwizacja polifoniczna**, wychodzi od improwizacji w dwugłosie a kończy się na improwizacji form triowych, uwzględniając przy tym umiejętność improwizowania kilku głosów do podanej melodii w oparciu o zasady kontrapunktu. Umiejętność improwizacji inwencji dwugłosowej i krótkiej fugetty. Przy doborze melodii podawanych uczniom do akompaniamentu dobrze jest korzystać z tradycyjnych polskich melodii kościelnych katolickich czy protestanckich. Jest to rzecz najbardziej naturalna, wypływa bowiem z wielowiekowej tradycji improwizacji organowej. Można także podawać inne proste melodie o nieskomplikowanym charakterze. Realizując z uczniami omawiane działy należy dbać o to, aby ćwiczenia były grane w różnych tonacjach. Osobnym zagadnieniem jest zwrócenie uwagi ucznia na stronę rejestracji i dobór właściwych barw dla określonych improwizowanych form. Przy realizacji ćwiczeń w improwizacji dwugłosu polifonicznego wskazane jest, aby uczeń grał na dwóch manualach, w trzygłosie natomiast – na dwóch manualach i pedale.

Dział **Realizacja basso continuo** służy umożliwieniu uczniowi nabycia umiejętności realizacji ćwiczeń z basem cyfrowanym, tj. realizacji prostych zadań z basso continuo, opartych o materiał nutowy z epoki baroku (głos basowy umieszczony w pedale lub w lewej ręce) z zachowaniem stylu epoki i z użyciem prostej i celowej figuracji.

Dział **Ćwiczenia kompozytorskie** jest w nauce improwizacji sprawdzianem nabytych umiejętności twórczych. Zmusza do bardziej świadomego spojrzenia na style i język muzyczny różnych epok. Rozwija konieczną w każdej twórczości muzycznej świadomą kontrolę nad stosunkiem zamierzeń bardziej ogólnych do szczegółów dźwiękowych, jest wreszcie sposobem utrwalania twórczych umiejętności ucznia. Pisane na zajęciach improwizacji i w domu kompozycje uczniowskie są najczęściej naśladowaniem kompozycji twórców minionych epok. Jest to nieuniknione, szczególnie wtedy, gdy stawiamy warunek stworzenia utworu muzycznego w określonym stylu. Jednakże i w takiej sytuacji należy rozwijać wrażliwość i oryginalność

twórczego myślenia muzycznego ucznia oraz umiejętność krytycznej oceny własnych utworów. Podczas ćwiczeń kompozytorskich należy kształtować umiejętność tworzenia przygrywki chorałowej w oparciu o polskie pieśni kościelne.

B. Realizacja materiału nauczania:

1. Ćwiczenia techniczne Analiza utworów

I ROK NAUCZANIA	II ROK NAUCZANIA	III ROK NAUCZANIA
<p>wiczenia konstruowania trjdwi kw:</p> <ul style="list-style-type: none"> • durowych, molowych, zwi kszonej i zmniejszonych, w postaci zasadniczej i w przewrotach, we wszystkich tonacjach durowych i molowych, w uk adzie czterog osowym <p>wiczenia w czeniu akord w:</p> <ul style="list-style-type: none"> • granie r nych rodzaj w kadencji (ma ych, wielkich doskona ych, zawieszonych, rozszerzonych, plagalnych, zwodniczych) w uk adzie czterog osowym • granie kr tkich progresji niemoduluj cych, w uk adzie 4- g osowym, na podstawie podanych przez nauczyciela 	<p>wiczenia w konstruowaniu czterodwi kw septymowych oraz trjdwi kw:</p> <ul style="list-style-type: none"> • z dodan sekst , w postaci zasadniczej i w przewrotach, we wszystkich tonacjach durowych i molowych, w uk adzie czterog osowym <p>wiczenia w czeniu akord w:</p> <ul style="list-style-type: none"> • granie kadencji z zastosowaniem czterodwi kw, w uk adzie czterog osowym • granie kadencji ze zboczeniami modulacyjnymi (dominantami wtr conymi), w uk adzie czterog osowym • granie kr tkich progresji moduluj cych w uk adzie czterog osowym, na podstawie podanych 	<p>wiczenia w alteracji sk adnik w samodzielnych akord w na materiale:</p> <ul style="list-style-type: none"> • trjdwi kw • czterodwi kw • pi ciodwi kw niepe nych <p>wiczenia figuracji – wprowadzanie dwi kw obcych na materiale r nych rodzaj w kadencji</p> <p>wiczenia w konstrukcji samodzielnych wielodwi kw opartych o nast pstwa kwartowo- kwintowe</p> <p>wiczenia w transpozycji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ma o sekundowej • wielko sekundowej • ma o tercjowej • wielko tercjowej • kwartowej w g r i w d na materiale r nych rodzaj w kadencji <p>wiczenia przygotowawcze do improwizacji polifonicznej (rozwijanie</p>

<p>schemat w</p> <p>wiczenia w konstruowaniu i graniu r nych kr tkich 1-g osowych struktur melodyczno-rytmicznych i ich progresji, jako przygotowanie do improwizacji form opartych na figuracji.</p> <p>wiczenia przygotowawcze do realizacji r nych rodzaj w ozdobnik w</p> <ul style="list-style-type: none"> • w jednog osowej melodii prowadzonej jedn r k • w r nych g osach w czterog osowym uk adzie, na materiale r nych rodzaj w kadencji 	<p>przez nauczyciela schemat w</p> <ul style="list-style-type: none"> • granie kr tkich modulacji <p>wiczenia w graniu pochod w gamowych w r nych odmianach skal dur i moll, od r nych d wi k w, w obr bie oktawy, jedn r k</p> <p>wiczenia przygotowawcze do improwizacji polifonicznej (rozwijanie linearnej pamci muzycznej):</p> <ul style="list-style-type: none"> • granie w formie kanonu dwug osowego podanej przez nauczyciela prostej 4-taktowej melodii – w oktawie, prymie, kwincie, kwarcie 	<p>linearnej pamci muzycznej):</p> <ul style="list-style-type: none"> • granie w formie kanonu trzyg osowego (w oktawie, prymie, kwincie) podanej przez nauczyciela prostej 4-taktowej melodii <p>wiczenia w konstruowaniu nietypowych struktur metro-rytmicznych</p> <p>wiczenia w konstruowaniu atonalnej melodyki jednoglosowej</p>
<p>Analiza konstrukcji form muzycznych :</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ kr tkich preambul w z XVI i XVII w. ➤ figuracyjnych preludi w i toccat barokowych ➤ preludi w chora owych J. S. Bacha z „Orgelb chlein” 	<p>Analiza konstrukcji form muzycznych :</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ figuracyjnych preludi w i toccat barokowych ➤ inwencji dwug osowych J. S. Bacha 	

2. Improwizacja homofoniczna.

I ROK NAUCZANIA	II ROK NAUCZANIA	III ROK NAUCZANIA
Improwizacja jedno- i	Improwizacja w uk adzie	Improwizacja w uk adzie

<p>dwug osowa melodyczno-rytmiczna :</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ 4-taktowego nast pnika do podanego poprzednika ➤ d u szego nast pnika do podanego poprzednika ➤ d u szego zamkni tego odcinka (okresu, dw ch okres w itp.) <p>Improwizacja w uk adzie czterog osowym :</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ akompaniamentu z zastosowaniem tr jd wi k w do melodii opartej na gamie durowej i molowej ➤ akompaniamentu z zastosowaniem tr jd wi k w do podanej w sopranie 8- lub 16-taktowej melodii ➤ melodii i akompaniamentu z zastosowaniem tr jd wi k w (odcinek 8-taktowy lub o wi kszej liczbie takt w 	<p>czterog osowym :</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ akompaniamentu z zastosowaniem czterod wi k w do podanej w sopranie melodii ➤ prostej formy AABA, ABBA, ABCA ➤ d u szych preludi w o r nym charakterze z zastosowaniem zwrot w figuracyjnych i ozdobnik w ➤ figuracji podanej melodii z zastosowaniem ozdobnik w z jednoczesnym akompaniamentem w d u szych warto ciach rytmicznych ➤ kr tkiego preludium w d u szych warto ciach rytmicznych w oparciu o skale modalne 	<p>czterog osowym :</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ akompaniamentu z zastosowaniem figuracji w dowolnych rytmach, w r nych g osach, do podanej w sopranie melodii ➤ preludium chora owego ze sfigurowanym g osem solowym w sopranie ➤ figuracyjnego preludium chora owego ➤ swobodnej formy fantazji z zastosowaniem dowolnie wybranych rodk w wyrazu
---	--	---

3. Improwizacja polifoniczna

I ROK NAUCZANIA	II ROK NAUCZANIA	III ROK NAUCZANIA
Improwizowanie drugiego	Improwizowanie kr tkich	Improwizowanie drugiego i trzeciego g osu do podanej

<p>g osu do podanej przez nauczyciela melodii :</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podana melodia w prawej ręce, drugi głos w lewej ▪ podana melodia w lewej ręce, drugi głos w prawej 	<p>jednego osowego motywu w – temat w</p> <p>Improwizowanie kilku i kilkunastotaktowych 2 – g osowych zamkniętych odcinków w oparciu o technik imitacyjnych</p> <p>Improwizowanie inwencji dwugłosowej</p>	<p>przez nauczyciela melodii :</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podana melodia w prawej ręce, improwizowane glosy w lewej i pedale ▪ podana melodia w lewej ręce, improwizowane glosy w prawej i pedale ▪ podana melodia w pedale, improwizowane glosy w prawej i lewej ręce <p>Improwizowanie krótkiej fughetty trzygłosowej</p>
---	---	--

4. Realizacja basso continuo

I ROK NAUCZANIA	II ROK NAUCZANIA	III ROK NAUCZANIA
<p>Praktyczna realizacja zadania z podanym basem cyfrowym – z użyciem wylicznika tryjdwiokowego (z podręcznika Harmonia – K. Sikorskiego) w tempie wolnym i umiarkowanym, w układzie czterogłosowym, z umieszczeniem głosu basowego w lewej ręce lub pedale</p>	<p>Praktyczna realizacja zadania z podanym basem cyfrowym (z podręcznika Harmonia – K. Sikorskiego) w tempie wolnym i umiarkowanym, w układzie czterogłosowym, z umieszczeniem głosu basowego w lewej ręce lub pedale</p> <p>Analiza opracowanych</p>	<p>Samodzielna realizacja basso continuo w utworach epoki baroku, w układzie czterogłosowym, w oparciu o dostępną materiały nutowy:</p> <ul style="list-style-type: none"> » w formie prostszej z uwzględnieniem tylko cyfrowo podanych akordów » w formie bardziej kunsztownej (dla uczniów w szczególności)

	przez K. Sikorskiego lub innych kompozytor w partii basso continuo w utworach epoki baroku	uzdolnionych) ze zwracaniem uwagi na prowadzenie linii sopranu, z figuracją w rękach głosach, z zastosowaniem ozdobników
--	--	--

5. Ćwiczenia kompozytorskie

I ROK NAUCZANIA	II ROK NAUCZANIA	III ROK NAUCZANIA
	<p>Napisanie figuracyjnej toccaty w stylu barokowym</p> <p>Napisanie preludium chorałowego ze sfigurowaną melodią umieszczoną w sopranie</p> <p>Napisanie preludium w oparciu o formy AABA, ABBA, ABC</p>	<p>Napisanie figuracyjnego preludium chorałowego z melodią w lewej ręce lub pedale</p> <p>Napisanie fughetty trzygłosowej lub fugi</p> <p>Napisanie formy swobodnej w oparciu o współczesne techniki kompozytorskie</p>

III. Program egzaminu końcowego

klasa VI

- akompaniament do pieśni kościelnej lub podanego motywu rytmiczno-melodycznego oraz opracowanie w dowolnej formie
- własna improwizacja w dowolnym stylu
- własna kompozycja polifoniczna lub toccata barokowa
- akompaniament do pieśni lub harmonizacja gamy durowej podanej przez komisję

IV. Zamierzone efekty

klasa IV

1. Umiejętność swobodnego tworzenia trójdźwięków durowych i molowych we wszystkich tonacjach
2. Umiejętność swobodnego grania kadencji małych i wielkich doskonałych
3. Umiejętność realizowania ozdobników w melodii 1-głosowej
4. Umiejętność tworzenia następników do podanego poprzednika
5. Umiejętność dobrania akompaniamentu do podanej melodii (z zastosowaniem trójdźwięków)
6. Realizacja ćwiczenia z basso continuo

klasa V

1. Umiejętność swobodnego tworzenia czterodźwięków septymowych oraz trójdźwięków z dodaną sekstą
2. Umiejętność swobodnego grania kadencji z zastosowaniem czterodźwięków i dominant wtrąconych
3. Realizacja w formie kanonu melodii 4-taktowej w oktawie i kwincie
4. Umiejętność dobrania akompaniamentu do podanej melodii (z zastosowaniem czterodźwięków)
5. Improwizowanie krótkiej formy ABA, ABCA
6. Umiejętność tworzenia tematów – motywów do improwizacji imitacyjnej
7. Realizacja ćwiczenia z basso continuo

klasa VI

1. Umiejętność swobodnego tworzenia czterodźwięków septymowych oraz trójdźwięków z dodaną sekstą w pozycji zasadniczej i przewrotach
2. Umiejętność swobodnego grania kadencji z zastosowaniem czterodźwięków i dominant wtrąconych oraz modulacji
3. Umiejętność transpozycji do wszystkich tonacji
4. Realizacja w formie kanonu melodii 4-taktowej w oktawie i kwincie oraz kwarcie
5. Improwizowanie melodyki atonalnej
6. Umiejętność dobrania akompaniamentu do podanej melodii z zastosowaniem figuracji w sopranie
7. Improwizowanie

V. Ocena pracy ucznia

A. Kryteria oceniania

- **Kryteria oceny wystawianej przez nauczyciela:**
 - zainteresowanie przedmiotem,
 - aktywność ucznia podczas lekcji,
 - rzetelność, systematyczność i świadomość pracy domowej,
 - postępy w zdobywaniu umiejętności improwizatorskich,
 - samodzielność przy opracowywaniu zadań improwizatorskich,
 - kreatywność w pracy,
 - ilość i jakość zrealizowanego materiału,
 - frekwencja,
 - dyscyplina, kultura osobista.

- **Kryteria oceny wystawianej przez komisję:**
 - stopień trudności oraz jakość wykonanego programu na egzaminie,
 - ilość i jakość opanowanych zagadnień w ciągu roku (minimum wymagań programowych),
 - postępy w zdobywaniu umiejętności improwizatorskich,
 - wkład pracy ucznia i wywiązywanie się z obowiązków.

B. Wymagania edukacyjne

Ocenę **celującą** otrzymuje uczeń, który:

- zaprezentował dojrzałość, bogactwo harmoniczne i wycucie stylu w improwizowaniu, jednocześnie grę wyjątkowo interesującą muzycznie, na poziomie rzadko spotykanym w danej klasie,
- wykonał program znacznie wykraczający poza wymagania edukacyjne,
- jest samodzielny i wyjątkowo twórczy w pracy,
- jest bardzo aktywny na lekcjach, wyjątkowo zainteresowany przedmiotem,
- rzetelnie i systematycznie przygotowuje się do wszystkich zajęć,
- znacznie przekroczył minimum wymagań programowych,
- robi znaczne postępy w zdobywaniu umiejętności improwizacyjnych,
- ma wzorową frekwencję.

Ocenę **bardzo dobrą** otrzymuje uczeń, który:

- zaprezentował improwizacje ciekawe harmonicznie i interesujące muzycznie,
- wykonał program całkowicie spełniający lub wykraczający poza wymagania edukacyjne,
- jest samodzielny i aktywny w pracy,
- jest aktywny na lekcjach, zainteresowany przedmiotem,
- systematycznie przygotowuje się do zajęć,
- przekroczył minimum wymagań programowych,
- robi duże postępy w zdobywaniu umiejętności improwizacyjnych,
- ma bardzo dobrą frekwencję (brak nieobecności nieusprawiedliwionych).

Ocenę **dobłą** otrzymuje uczeń, który:

- zaprezentował improwizacje poprawną muzycznie, z niewielkimi niedociągnięciami (np. w zakresie harmonii, dyscypliny rytmicznej lub doboru głosów-rejestrów),
- wykonał program całkowicie spełniający wymagania edukacyjne,
- stara się być aktywny i samodzielny w pracy,
- przejawia zainteresowanie przedmiotem,
- z reguły systematycznie przygotowuje się do zajęć,
- zrealizował minimum wymagań programowych,
- robi postępy w zdobywaniu umiejętności improwizacyjnych,
- ma dobrą frekwencję.

Ocenę **dostateczną** otrzymuje uczeń, który:

- zaprezentował grę z wyraźnymi brakami poczucia harmonii, lecz z zadatkami na postęp, np. przy podjęciu systematycznej pracy (uboga registracja, stosowanie prostej harmonii, problemy z budową okresową, zbyt wolne tempa, brak precyzji, mało zróżnicowana dynamika i mała wrażliwość muzyczna),
- wykonał program spełniający wymagania edukacyjne,
- jest bierny i mało samodzielny w pracy,
- przejawia słabe zainteresowanie przedmiotem,
- niesystematycznie przygotowuje się do zajęć,
- zrealizował tylko minimum wymagań programowych,
- robi niewielkie postępy w zdobywaniu umiejętności improwizacyjnych, co może uniemożliwić dalsze kształcenie,
- ma niezadawalającą frekwencję.

Ocenę **dopuszczającą** otrzymuje uczeń, który:

- zaprezentował grę z wyraźnymi brakami umiejętności improwizacji, rokując nikłą nadzieję na postęp,
- wykonał program spełniający w minimalnym stopniu wymagania edukacyjne,
- jest bierny i niesamodzielny w pracy,
- przejawia brak zainteresowania przedmiotem,
- rzadko jest przygotowany do zajęć,
- nie zrealizował minimum wymagań programowych,
- nie robi postępów w zdobywaniu umiejętności improwizacyjnych, co uniemożliwia dalsze kształcenie,
- ma słabą frekwencję, na granicy możliwości nieklasyfikowania.

Ocenę **niedostateczną** otrzymuje uczeń, który:

- wyraźnie nie spełnia wymagań dydaktycznych i nie rokuje żadnych nadziei na rozwój umiejętności improwizatorskich i muzycznych.

VI. Literatura przedmiotu

(wybrane pozycje)

1. I. Chomiński – Formy muzyczne cz. I i II, PWM 1956
2. M. Dupré – L'improvisation a L'Orque (Paris, Laduc)
3. H. Keller – Schule der Choralimprovisation für Orgel (Edition Peters-Leipzig)
4. K. Sikorski – Harmonia cz. I, II, III, PWM 1955
5. K. Sikorski – Kontrapunkt cz. I, II, III, PWM 1953
6. F. Wesołowski – Materiały do ćwiczeń harmoniczných, PWM 1968
7. Zbiory i opracowania pieśni kościelnych

VII. Komentarz do realizacji programu

Uczniowi należy zapewnić warunki niezbędne do realizacji programu nauczania. Sala, w której odbywają się zajęcia powinna spełniać określone warunki niezbędne do efektywnej pracy. Akustyka sali powinna być dobra, bez dużego pogłosu, by nie uniemożliwiać pracy nad właściwą rejestracją. Należy zadbać o właściwe oświetlenie i wentylację klasy. Sala powinna być wyposażona w sprawny instrument, wolny od usterek i nastrojony.

Na wyposażeniu sali powinna się znajdować biblioteczka zawierająca zbiór przykładów nutowych do analiz, metronom i sprzęt nagrywający pozwalający na samokontrolę gry.